

Палехова В. А., доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8481-6669

e-mail: viktor.palehova@chmnu.edu.ua

Чинники економічного зростання: пошуки пріоритетів для України

Анотація. У статті показано широке коло чинників економічного зростання. Аналіз вітчизняних реалій дозволяє виділити серед них пріоритетні та констатувати першочергову задачу посилення інвестиційної активності. Виокремлення пріоритетного чинника, визначення стратегії зростання не применшує значення інших детермінантів та не виключає комплексного підходу до розгляду проблеми. Інститути й політика грають важливу роль у формуванні умов для якісного економічного зростання. Жорстка монетарна політика НБУ та масова міграція фахівців створюють супутні проблеми та виглядають серйозними обмеженнями на шляху зростання інвестицій. Зроблено акцент на унікальній макроекономічній ролі інвестицій завдяки їхній здатності зменшувати інфляційний потенціал національної економіки та вкупі з людським капіталом сприяти ускладненню виробництва та бажаній диверсифікації експорту.

Ключові слова: економічне зростання, чинники зростання, стратегії зростання, капітал, інвестиції, політика.

Palekhova Viktoriya, Associate Professor of the Department of Economics and International Economy, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

Factors of Economic Growth: Search for Priorities for Ukraine

Abstract. Introduction. The problem of economic growth never loses its relevance. At present, advanced countries are concerned about the slowdown in the pace of economic growth, the acquisition of new normal. For developing countries, the search for growth factors that would accelerate development and bridge the existing gaps has traditionally been a priority.

Purpose. The purpose of the article is to analyze a wide range of determinants of economic growth, to select from among them the priority ones and to correlate them with the domestic realities.

Results. The study has identified the main sources of growth as opposed to others, which, while very important, nevertheless limit their importance to the creation of conditions for sustainable economic growth (particularly with regard to institutions and policies). Different strategies of Ukraine's economic growth in the period of 2000–2007 are presented and the primary impact on the dynamics of GDP investments is proved. The extremely low level of gross private domestic investment (which never exceeded 28% of GDP and collapsed to 13.4% in 2014) makes it impossible to draw parallels to countries that demonstrate rates of economic miracle. The insufficient amount of gross fixed capital formation is also evidenced by its comparison with the degree of depreciation of fixed assets. The task of strengthening investment activity is significantly complicated by a number of circumstances, of which the article presents the tight monetary policy of the National Bank of Ukraine and the growing migration of highly skilled professionals.

Conclusions. The need to accelerate economic growth requires a significant increase in investment spending. Because of their unique macroeconomic role, investments provide for overall economic growth, both through direct impact on the real sector and by addressing a multitude of other challenges. For example, a high level of investment will not only increase employment and incomes, but can also reduce the inflationary potential of the national economy, slow down the exodus of specialists from the country, and diversify (towards complications) domestic exports.

Keywords: economic growth; determinants (factors) of economic growth; economic growth strategies; capital; investment; policy.

JEL Classification: O41; O47.

Постановка проблеми. Проблематика економічного зростання не втрачає своєї актуальності попри тривалу історію досліджень. Як авторитетне свідчення часто наводять цитату нобелівського лауреата Р. Лукаса: «значення цих проблем для добробуту людства таке, що почавши міркувати над ними одного разу, неможливо вже думати про щось інше» [1, с. 5].

В силу своєї складності, інтегрованості та багатоаспектності на різних етапах розвитку на авансцену виходять ті чи інші прояви проблеми. Сьогодні розвинуті країни світу занепокоєні втратою після Великої рецесії колишньої динаміки розвитку. Уповільнення темпів супроводжується високим рівнем безробіття, старінням населення, зростанням державного боргу (що у свою чергу, значно ускладнює

майбутній розвиток). У зв'язку з цим прийнято казати про так звану «нову нормальність» (new normal), а дискусії переходять у площину хронологічних прогнозів – чи надовго збережуться ці низькі темпи? У травні 2014 р. про перехід країни до «нової нормальності» було змушено повідомити навіть китайське керівництво, усвідомлюючи неминучість уповільнення колишніх рекордних темпів зростання.

Для України, ВВП якої протягом років незалежності зменшився на кінець 2017 р. на 38,7%, а протягом 2016–2017 рр. демонстрував темпи, відчутно нижче середньосвітових, проблема економічного зростання актуальна, передусім, своїми чинниками. Визначити їх означає можливість керувати подальшим розвитком. Економічне зростання – синтетичний показник, який узагальнює дію численних факторів й імпульсів. З іншого боку, воно дозволяє вирішувати багато супутніх, болючих для України проблем: підвищувати зайнятість, насичуючи ринки продукцією, зменшувати інфляційні ризики, відбиватися на зростанні доходів всіх прошарків суспільства, породжуючи суб'єктивне відчуття добробуту.

Через свою актуальність і різноплановість проблематика економічного зростання не сходить з порядку денного і ставить перед дослідниками все нові задачі. Змінюється розуміння як самої природи зростання, так і його джерел. Це диктує необхідність періодичного відстежування цих змін та перегляду пріоритетних чинників прискореного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняна періодика рясніє статтями, що публікуються в ході численних наукових дискусій щодо сумних підсумків та подальших перспектив соціально-економічного розвитку країни. На сторінках журналу «Економіка України» жваво обговорювалася стаття В. М. Гейця, що була результатом дослідження, проведеного в межах теми «Чинники і тренди економічного зростання в Україні» [2]. На книжковому ринку серед наукових та науково-популярних творів економічної тематики помітно виділяються книги, що присвячені економічному зростанню. В цьому тренді слід відзначити авторів: Д. Аджемоглу, Р. Дж. Барро, В. Істерлі, Дж. Робінсона, Е. С. Райнерта, Х. Сала-і-Мартіна, Д. Стадвелла, Е. Хелпмана, Р. Шарму та ін.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є виокремлення з широкого кола чинників зростання пріоритетних та співвіднесення їх з вітчизняними реаліями.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економічна теорія від часів Ж.-Б. Сея при поясненні економічного зростання виходить з чинників виробництва: праці, природних ресурсів, капіталу. З часом тлумачення капіталу ускладнилося, стали виділяти не лише фізичний і фінансовий, а й людський, інтелектуальний, соціальний. Додався четвертий чинник – технології, які дозволяють підвищити продуктивність праці, землі і капіталу. Багаті природні

ресурси, які колись розглядалися як ключовий фактор розвитку країни, протягом історії людства поступово втрачали своє пріоритетне значення аж до винесення вироку у перешкоджанні економічному зростанню (феномен ресурсного прокляття, resource curse).

Одним з перших класифікацію чинників економічного зростання в ході емпіричних досліджень розробив Е. Денісон [3]. Вона включала 23 чинники, з яких лише один стосувався землі, по чотири – праці й капіталу, а решта відбивала вплив НТП. У 1991 р. Р. Барро виклав результати дослідження, проведеного за даними 98 країн світу в період 1960–1985 рр. [4]. Він проаналізував статистичну залежність між темпами зростання ВВП на душу населення і багатьма чинниками (включаючи відвідування шкіл, приватні і державні інвестиції, політичну нестабільність тощо). Наведений ним довгий перелік можливих детермінантів пізніше став використовуватися у наукових працях як «змінні Барро» (Barro variables).

Дослідження багатьох з них досі не дозволяє дійти консенсусу щодо їхнього впливу на економічне зростання. Так, дискусійними питаннями наразі залишаються оптимальний розмір уряду (за часткою державних видатків і за податковим тягарем), ступінь нерівномірності розподілу доходів, лібералізація торгівлі та деякі інші.

Попри домінування думок щодо позитивного впливу міжнародної торгівлі завдяки формуванню конкурентного середовища, підвищення продуктивності праці внаслідок посилення конкуренції з імпортом та використання експорту і світового попиту для власного зростання, останнім часом поширилася критика економічних наслідків глобалізації. Е. Райнерт наголошує на необхідності поступового вводу вільної торгівлі: економічна політика повинна формуватися з урахуванням специфічної ситуації в кожній країні [5]. Для відкриття економіки величезне значення має вибір часу: якщо це зробити запізно, країна ризикує серйозно затриматися у своєму розвитку, якщо ж зарано, то може постраждати від деіндустріалізації, що підтверджує наш вітчизняний досвід.

З кінця 1980-х рр. значно зростає інтерес дослідників до історичних традицій та інституційного середовища, в якому вбачають найглибше джерело довгострокового зростання і пояснення міжкраїнових відмінностей в рівні економічного розвитку (хоча це важко довести емпірично). Вирішальну роль інститутів в успіхах та невдачах національних економік доводять Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон [6]. В. Істерлі докладно проаналізував даремні спроби перетворити бідні країни на багаті, коли жодний з популярних рецептів (донорська допомога, інвестиції, освіта, контроль за народжуваністю, позики, списання боргів) не виявився панацеєю [7]. Зростання потребує цілеспрямованого створення стимулів, звільнення економіки від групових інтересів, відкриття шляху новим людям зі здоровою мотивацією.

Економічне дослідження Ф. Кіфера і М. Ширлі по 84 країнах дозволило зробити висновок, що вплив інститутів значно важливіший за мудру політику [8, с. 97]. Правильної макроекономічної політики за умов поганих інститутів недостатньо, щоб запустити механізм сталого економічного зростання. Навіть країни зі слабкою політикою, але сильними інститутами (які забезпечують, передусім, захист прав власності) демонструють вдвічі вищі темпи зростання.

Втім, це не применшує значущості державної політики, – як стабілізаційної, що має на меті керування сукупним попитом, так і власне політики економічного зростання, яка націлена на вирішення глибоких і довгострокових проблем, що перешкоджають зростанню сукупної пропозиції.

Сприяти економічному зростанню держава може і заходами в галузі технологічної політики (стимулювати приватні фірми інвестувати в нові технології, використовуючи гранти, дешеві кредити або податкові пільги); розвитком інфраструктурних проектів (що дозволить зменшити витрати на транспортування, створити нові робочі місця та отримати інші позитивні зовнішні ефекти); підвищенням конкурентоспроможності (зменшуючи бар'єри на вступі в ринок, розширюючи малий бізнес, усуваючи непотрібне регулювання, відкриваючи ринки для іноземних інвесторів).

Попри безперечну важливість інститутів, особливо у вітчизняних умовах непередбаченості, незахищеності прав інвесторів, високого ступеня монополізації, корумпованості, домінування екстрактивних інститутів, слід визнати, що інститути (як і політика) не забезпечують економічного зростання, а лише формують його умови. Економічні та політичні інститути спроможні стимулювати інновації, нагромадження капіталу, відчутно впливати на здатність країни пристосовуватися до змін [9, с. 11].

Багатий іноземний досвід переконливо свідчить, що швидке прискорення розвитку, яке підтримується протягом десятиріччя, як правило, викликано

зростанням інвестицій і торгівлі [10]. При цьому, зовнішні шоки, що призвели до прискорення зростання, згодом зникають (як реальне знецінення національної валюти, що активізувало зовнішню торгівлю), а економічна політика покликана підтримувати темпи, що були досягнуті в ході прискорення.

Виділення головного джерела дозволяє описати основні стратегії зростання: експортно-орієнтоване, імпортозаміщення, стимулювання внутрішнього попиту, зростання за рахунок інвестицій, за рахунок інновацій, розширення зайнятості. Як правило, вони не використовуються у чистому вигляді – успішні приклади «економічних див» пояснюються переплетенням кількох стратегій. Так, стрімкі темпи зростання економіки Китаю та деяких країн Азії ґрунтувалися на відкритості економіки, використанні своїх конкурентних переваг, «демографічних дивідендах», високому рівні заощаджень і відповідно значній частці валових інвестицій у ВВП (у Китаї з 2003 р. їхня питома вага не опускалася нижче 40%).

Проте виокремлення основного, пріоритетного чинника економічного зростання є цілком слушним для окреслення обраної стратегії, воно дозволяє визначити той потенціал зростання, який здатний забезпечити в даних умовах прискорений розвиток та концентрувати зусилля в потрібному напрямку. В сучасній економічній літературі інколи для цього використовують поняття «драйвери зростання». Але значно частіше цей термін вживається в розумінні механізму, що забезпечує поширення імпульсів зростання на суміжні галузі та мультиплікаційний стимулюючий вплив на національну економіку. Драйверами зростання здебільшого називають: інститути, інфраструктуру, конкуренцію, малий та середній бізнес, кластерні структури [11].

За часи незалежності Україна продемонструвала впевнене зростання лише в період 2000–2007 рр. (середньорічний темп 7,5%), коли вітчизняні темпи перевищували середньосвітові (рис. 1).

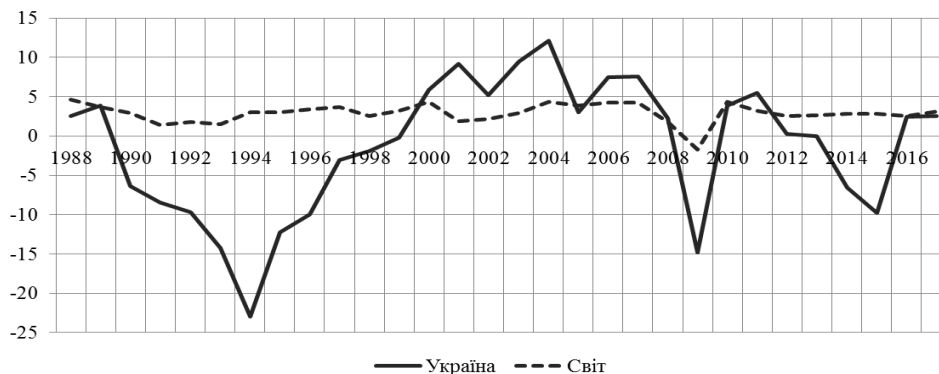

Рисунок 1 – Динаміка ВВП України у порівнянні з середньосвітовими темпами, %

Джерело: світовий банк

Цей період вмістив кілька стратегій економічного зростання. Протягом 2000–2005 рр. – експортно-орієнтовану, чому посприяли зовнішня кон'юнктура і девальвація гривні у додаток до низької завантаженості виробничих потужностей. Поступово, відбувся перехід від зовнішніх джерел зростання до внутрішніх. Стабільність національної валюти, зростання доходів, розвиток кредитних програм та неможливість використати гроші на фондовому ринку спричинили справжній споживчий бум (маючи

побічним наслідком зростання імпорту). Нарешті третя модель зростання, що заснована на інвестиціях, сформувалася у 2007–2008 рр., коли частка валового нагромадження у ВВП досягла відповідно 27,8 і 27,4%.

Між тим, навіть поверховий аналіз динаміки ВВП та інвестицій доводить, що капітальні вкладення в реальний сектор економіки були одним з головних чинників, що визначали загальний тренд розвитку (рис. 2).

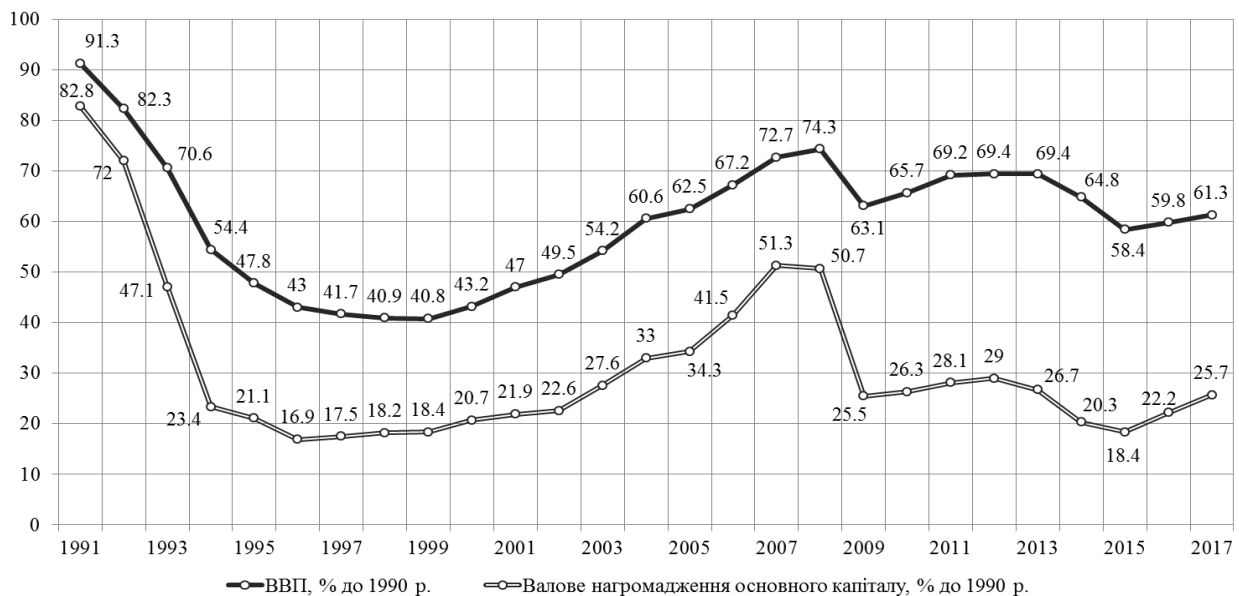

Рисунок 2 – Динаміка ВВП та валового нагромадження основного капіталу, % до 1990 р.

Джерело: Державна служба статистики України

Зіставлення частки валових інвестицій у ВВП України з аналогічними показниками інших країн свідчить, що навіть найкращі вітчизняні досягнення суттєво менші за показники країн «економічного дива». А падіння питомої ваги інвестицій до найнижчих значень унеможливує оптимістичні прогнози щодо зростання на майбутнє. Ці висновки можуть бути підкріплені поглибленим аналізом структури основного капіталу: витрати на машини й устаткування складають лише третину капітальних інвестицій.

Про недостатній, занадто низький рівень нагромадження основного капіталу навіть у період його відчутного зростання свідчить і його порівняння зі

ступенем зносу основних фондів (рис. 3). У 2007 р. рівні інвестування та амортизації максимально зблизилися, але стрімке падіння рівня нагромадження основного капіталу спровокувало прискорене зростання коефіцієнта зносу. Надалі перенавантаження національної економіки фізично і морально застарілим обладнанням продовжувало зростати, а частка інвестицій в основний капітал у ВВП обвалилася з 27,1% у 2007 р. до 17% у 2010 р. та навіть 13,4% у 2014 р. Цей тренд був виправлений лише у 2016–2018 рр. (Злам тенденції постійного підвищення коефіцієнту зносу основних фондів протягом останніх років пояснюється лише змінами в методиці обліку у зв'язку з утворенням ПАТ «Українська залізниця»).

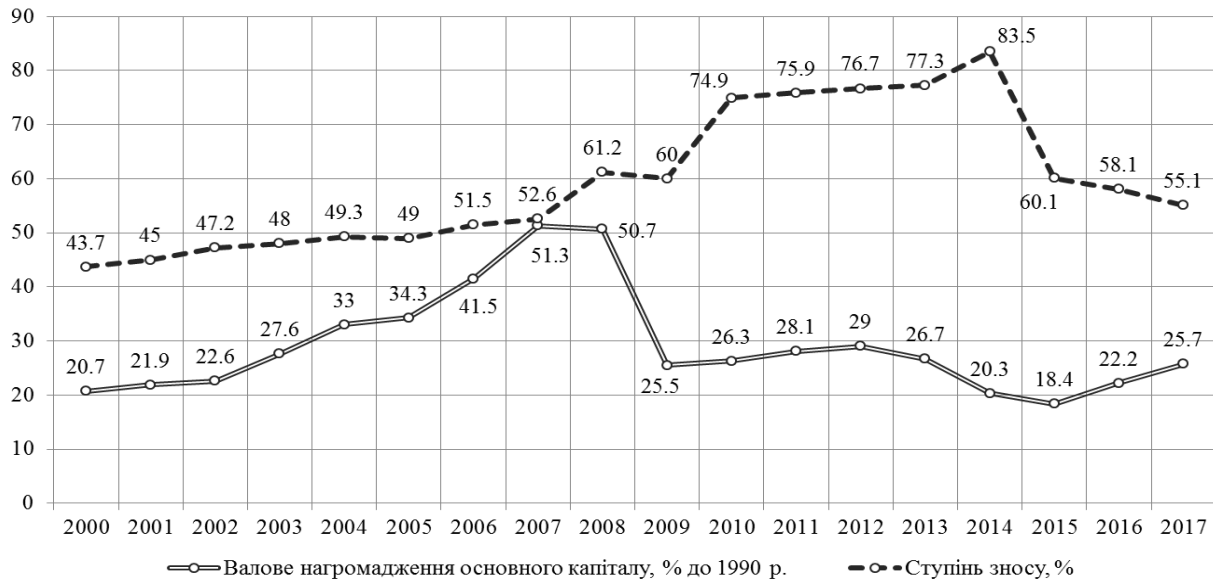

Рисунок 3 – Динаміка валового нагромадження основного капіталу та коефіцієнт зношення основних фондів

Джерело: Державна служба статистики України

Проте подальше зростання частки інвестицій у сукупному попиті виглядає доволі проблематичним з огляду на те, що головним джерелом фінансування інвестицій в Україні протягом усіх років незалежності були і залишаються власні кошти підприємств, а здатність до запозичень традиційно обмежується завищеною вартістю кредитних ресурсів.

Сьогоднішня позиція НБУ в умовах невисоких темпів економічного зростання та значно вищих темпів інфляції недвозначно свідчить про намагання, передусім, підтримувати цінову стабільність в державі. Для цього з кінця 2017 р. облікова ставка знову підвищується, викликаючи природне подорожчання кредитів для бізнесу. А між тим, потреба прискорення зростання диктує необхідність переходу НБУ від інфляційного таргетування до таргетування темпів зростання ВВП. Відома значна розбіжність думок щодо взаємозв'язку економічного зростання та інфляції, поширення погляду, згідно з яким інфляція не обов'язково є загрозою для економіки, а витрати на боротьбу з нею можуть виявитися більшими, ніж вигреш від зниження її темпів [12].

Збільшення інвестицій впливає не стільки на сукупний попит, скільки на сукупну пропозицію, на виробничий потенціал національної економіки й забезпечує, таким чином, довгострокове економічне зростання, позбавлене інфляційних ризиків. Саме за рахунок надмірної питомої ваги валових приватних інвестицій в діапазоні 40–50% від ВВП Китаю вдалося тривалий час поєднувати стрімкі темпи зростання з відносно низькими показниками інфляції.

Тож аналіз не лише чинників зростання вітчизняної економіки, а й інструментів антиінфляційної політики дозволяє акцентувати увагу на пріоритетності

проведення державою інвестиційної політики. Окрім іншого, вона повинна мати на меті забезпечення довіри інвесторів (як внутрішніх, так і зовнішніх), ускладнення економіки, прогресивні структурні перетворення. Вона повинна розблокувати певні обмеження, які виникають на шляху економічного зростання.

Важливими залишаються не лише кількісні, а й якісні характеристики інвестицій. Р. Шарма у зв'язку з цим відокремлює «добрі» і «погані» інвестиції [13, с. 197]. Найкращими з них справедливо вважаються кошти, які вкладаються у виробництво, технології, інфраструктуру. Значно гіршим варіантом для суспільства є спрямування інвестицій в сировинні галузі, сферу нерухомості, роздрібну торгівлю, що властиво нині вітчизняному бізнесу.

Широке коло чинників зростання та необхідність комплексного підходу даються взнаки навіть при виділенні пріоритетного джерела – завдяки усвідомленню існування багатьох супутніх проблем. Так, аналізуючи інвестиції, доводиться брати до уваги, і те, що проблема значно загострюється через масову еміграцію, від'їзд за кордон висококваліфікованої робочої сили, своєрідну деінтелектуалізацію.

Подібно інвестиціям, скорочення активного населення впливає на національну економіку як з боку сукупної пропозиції (зменшення наявних ресурсів), так і з боку сукупного попиту (адже менша чисельність споживачів потребує меншої кількості товарів та послуг). А з урахуванням змін у контингенті населення доводиться констатувати зміни у структурі споживчого попиту, його примітивізацію, що з часом неминуче відіб'ється на виробництві.

Наголошуючи на надто серйозних наслідках для країни у зв'язку з втратою обізнаних та креативних фахівців, Р. Гаусман використовує, доволі слушну метафору зі зникненням певних літер абетки (Scrabble theory of development) [14, с. 5]. Подібно тому, як літери потрібні для створення безлічі слів, від компетенцій і вмій, якими володіє суспільство, залежить той асортимент товарів, який воно здатне виробляти. Для ускладнення виробництва, диверсифікації вітчизняного експорту необхідні різноманітні знання та навички. Вже сьогодні очевидні ті проблеми відсутності професіоналів, втрати можливостей передати набутий досвід прийдешнім поколінням, з якими зіткнеться країна за гіпотетичних умов винайдення коштів для інвестування у суднобудування, ракетно-космічну галузь, метробудування та інші.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, усвідомлюючи все різноманіття чинників економічного зростання, доводиться виходити з існування першочергових факторів. Багато чинників впливають опосередковано або створюють умови для подальшого злету економіки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що для сучасної

України вирішальну роль в економічному зростанні відіграють інвестиції.

Але навіть виділення пріоритетного чинника зростання не скасовує необхідності системного підходу до проблеми через існування великої кількості супутніх проблем. Так, в Україні це, передусім, висока вартість кредитів, що є логічним наслідком жорсткої монетарної політики НБУ. Попри призначення стримувати інфляцію, підвищення облікової ставки сприяє формуванню інфляційних очікувань та гальмує економічне зростання. Між тим, унікальна макроекономічна роль інвестицій дозволяє використовувати їхній антиінфляційний потенціал.

На заваді інвестиційного прориву стоїть й вплив людського капіталу за кордон, що не лише не припиняється, а з часом набирає обертів. У додаток до демографічних проблем він унеможлиблює розгортання інвестиційної діяльності, зокрема, та економічне зростання загалом.

Поглиблення дослідження вимагає більш ґрунтовного аналізу окремих рівнів інвестування (державних, приватних, іноземних інвестицій) та сфер залучення (у зв'язку з існуванням так званих «добрих» і «поганих» інвестицій).

Література:

1. Lucas R. E. On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*. Vol. 22. No. 1. 1988. P. 3–42. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7).
2. Геєць В. М. Чому знову настав час починати спочатку? *Економіка України*. 2017. № 5–6. С. 31–38.
3. Denison E. F. The sources of economic growth in the United States and the alternatives before us. New York: Committee for Economic Development, 1962. 308 p. DOI: 10.1017/S0022050700104206.
4. Barro R.J. Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*. Vol. 106. No. 2. 1991. P. 407–443. <https://doi.org/10.2307/2937943>.
5. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 384 с.
6. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають: походження влади, багатства та бідності. Київ : Наш формат, 2016. 440 с.
7. Истерли У. В поисках роста: Приключения и злоключения экономистов в тропиках. М. : Институт комплексных стратегических исследований, 2006. 352 с.
8. Keefer Ph., Shirley M. Formal versus Informal Institutions in Economic Development. Chapters in: *Institutions, Contracts, Organizations: Perspectives from New Institutional Economics*. Williston, VT: Edward Elgar, 2000. P. 88–107.
9. Хелпман Э. Загадка экономического роста. М. : Изд. Института Гайдара, 2011. 240 с.
10. Hausmann R., Pritchett L., Rodrik D. Growth Accelerations. *Journal of Economic Growth*. 2005. 10 (4). P. 303–329. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10887-005-4712-0>.
11. Иванова Л. Н., Тверская Г. А. Точки роста и драйверы роста: к вопросу о содержании понятий. *Журнал институциональных исследований*. 2015. Т. 7. № 2. С.120–133. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tochki-rosta-i-drayvery-rosta-k-voprosu-o-soderzhanii-ponyatiy>.
12. Barro R. Inflation and Economic Growth. *NBER Working Paper* No. 5326. 1995. 36 p. URL: <https://www.nber.org/papers/w5326> DOI: 10.3386/w5326.
13. Шарма Р. Взлеты и падения государств. *Силы перемен в посткризисном мире*. М. : АСТ, Corpus, 2018. 592 с.
14. Hausmann R. Is South Africa about to make an historic mistake? *The Centre for Development and Enterprise*. 2017. 10 p. URL: <https://www.cde.org.za/a-presentation-by-professor-ricardo-hausman-is-south-africa-about-to-make-an-historic-mistake>.

References:

1. Lucas, R.E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 1, 3–42. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7).
2. Heyets, V. M. (2017). Why is time to start over again? *Ekonomika Ukrainy*, 5–6, 31–38 [in Ukrainian].
3. Denison, E. F. (1962). *The sources of economic growth in the United States and the alternatives before us*. New York: Committee for Economic Development. DOI: 10.1017/S0022050700104206.
4. Barro, R.J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106, 2, 407–443. DOI: <https://doi.org/10.2307/2937943>.

5. Reinert, E. (2016). *How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor*. Moscow: HSE Publishing House [in Russ.].
  6. Acemoglu, D., Robinson, J. (2016). *Chomu naciji zanepadajutj: pokhodzhennja vlady, baghatstva ta bidnosti*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
  7. Easterly, W. (2016). *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*. Moscow: Institute for complex strategic studies [in Russ.].
  8. Keefer, Ph., Shirley, M. (2000). *Formal versus Informal Institutions in Economic Development*. Williston, VT: Edward Elgar.
  9. Helpman, E. (2011). *The Mystery of Economic Growth*. Moscow: The Gaidar Institute [in Russ.].
  10. Hausmann, R., Pritchett, L., Rodrik, D. (2005). Growth Accelerations. *Journal of Economic Growth*, 10 (4), 303–329. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10887-005-4712-0>.
  11. Ivanova, L.N., Terskaya G.A. (2015). Spots Growth and Growth Drivers: The Question Of The Contents Concepts. *Journal of Institutional Studies*, 7 (2), 120–133 doi: 10.17835/2076-6297.2015.7.2.120-133 [in Russ.].
  12. Barro, R. (1995). Inflation and Economic Growth. NBER Working Paper, 5326. DOI: 10.3386/w5326.
  13. Sharma, R. (2018). *The Rise and Falls of Nations. Forces of Change in the Post-Crisis World*. Moscow: Corpus [in Russ.].
  14. Hausmann, R. (2017). Is South Africa about to make an historic mistake? The Centre for Development and Enterprise. Retrieved from <https://www.cde.org.za/a-presentation-by-professor-ricardo-hausman-is-south-africa-about-to-make-an-historic-mistake>.
-

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License